

EN ELS 30 ANYS DE LA MORT D'AGUSTÍ BARTRA (BARCELONA, 1908 - TERRASSA, 1982)

AGUSTÍ BARTRA, EL PODER DE LA VOLUNTAT

MIQUEL DESCLOT

Fa un temps, a la conferència inaugural del II Simposi Agustí Bartra, que em va escaure llegir el dia 27 de març del 2008, a la Universitat Autònoma de Barcelona,¹ vaig tenir ocasió de recordar l'admirada estupefacció que, en la meua joventut, m'havia provocat l'actitud diguem-ne pedagògica del profeta que convivia amb el poeta Agustí Bartra, que ja llavors m'havia sobtat com un curiós anacronisme.² En aquells temps que comencen a ser llunyans, m'admirava —i, tant o més que llavors, encara m'admira— l'irreductible vitalisme esperançat que impregna tota la seva obra —com impregna la de Maragall—, però alhora em sorprenia que el poeta se sentís amb la consegüent missió de predicar als altres aquella seva fe laica en l'eternitat de la vida terrenal i en la perfectibilitat del destí humà. Em sorprenia, sobretot, perquè no esperava que, més enllà de les religions, algú em pogués encara

predicar certeses en un món que no sembla fet sinó d'incerteses i per a les incerteses. Les conviccions de pedra picada em resultaven acceptables i fins lògiques en un poeta medieval com Dante Alighieri, però se'm feien inversemblants en un poeta del turbulent segle XX, sobretot tenint en compte que ja Francesco Petrarca, a les portes del Renaixement, havia fet irrompre el dubte i la incertesa de l'esqueixat home modern a la seva poesia. Amb el temps, però, em vaig poder adonar que aquelles conviccions d'Agustí Bartra no eren tan de pedra picada com m'havien pogut semblar d'entrada: la decidida postura messiànica manifestada a *Rapsòdia d'Arnau* (1974) es transformava només tres anys més tard en una postura mosaica molt més matissada a *L'home auroral*; i, encara, per la tardor del 1978, el poeta enllestia *El gos geomètric*, un poema de sentit ambigu on ja no semblava haver-hi lloc per a certeses esperançades: el predicador messiànic que era el seu Arnau s'havia despulat del robatge de profeta —fins i tot del de profeta mosaic— per esdevenir «només» un home perplex amb els peus nus damunt la terra. Com altres amics propers que vam tenir el privilegi de sentir al poeta la lectura del nou poema, jo em vaig adonar de seguida que *El gos geomètric* era una obra mestra de la maduresa de Bartra i vaig córrer a escriure'n una anàlisi, que es va publicar al cap de pocs mesos.³

1. Miquel Desclot, *Agustí Bartra en un nou segle*. Pendent de publicació.

2. El segon dia del simposi, aprofitant la meua absència matinal, un conegut crític de qui estalviaré el nom es va permetre la lleugeresa d'afirmar públicament, sense engaltar, que la meua opinió sobre aquest aspecte de la figura de Bartra només s'explicava per l'enveja que jo tenia del poeta. No cal dir que aquesta mena d'acusació es comenta tota sola només recordant aquella dita segons la qual el lladre es pensa que tots els altres són com ell. Així, doncs, espero que cap lector seriós no pugui, ni per distracció, empastifar l'admiració i l'afecte inequívocs que sempre he professat per Agustí Bartra amb cap sospita d'enveja miserable. Ni tampoc, per descomptat, escatimar-me el dret a ser crític sense deixar d'admirar i estimar el poeta.

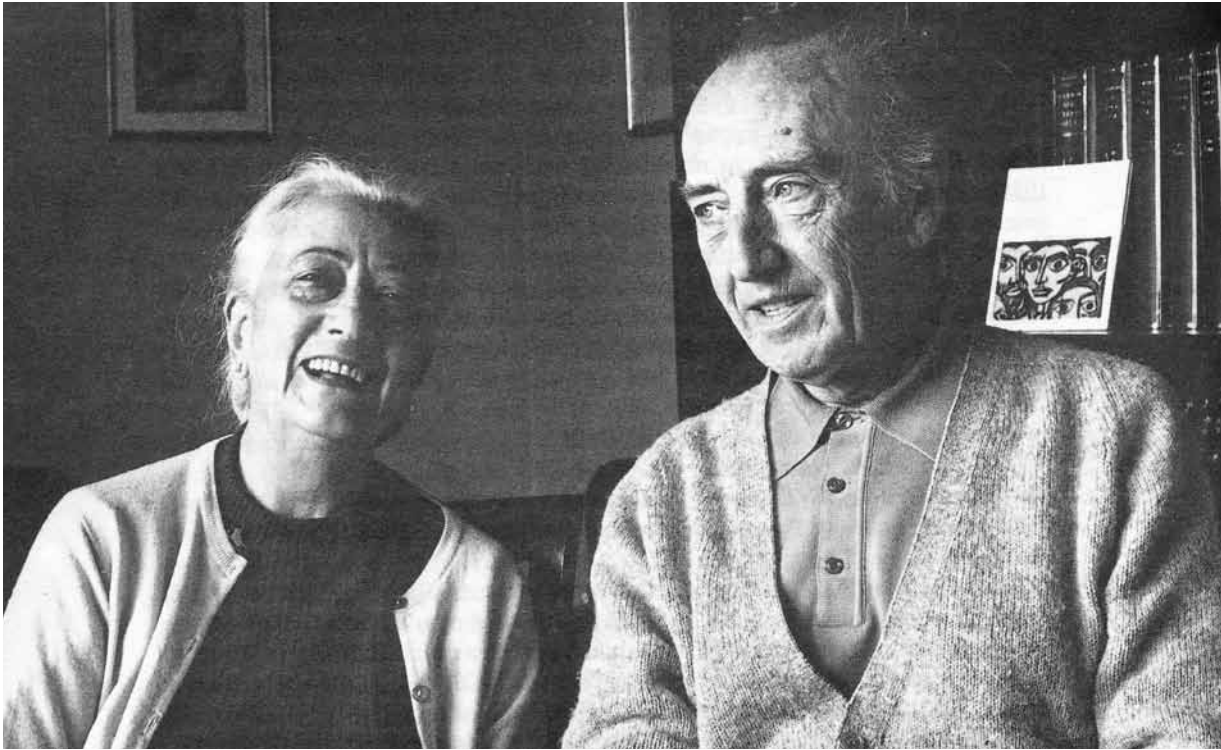
3. «Totes les cares de l'home. Lectura d'*El gos geomètric*», *Serra d'Or*, juliol-agost de 1979.

Però precisament llavors, arran del meu article, el poeta no es va poder estar de manifestar-me la seva inquietud davant el sentit ambigu del poema i fins i tot em va arribar a parlar de la possibilitat d'escriure'n una segona part de sentit més inequívoc. Afortunadament, l'opinió general entre els seus amics sobre l'excel·lència d'*El gos geomètric* devia dissuadir el poeta de la intenció d'esmenar-se la plana a si mateix. Aquells dubtes, però, traïen de manera transparent que l'evolució que l'havia dut en poc temps des de la figura messiànica de certes absolutes del seu Arnau fins a la figura de l'home desemparat davant la incertesa del propi destí del seu Caliban no s'havia produït sense problemes ni vacil·lacions. En el curs de la damunt dita conferència ja em vaig estendre prou sobre el tema i ara no voldria repetir-me gaire més del compte. Em limitaré a citar, amb les excuses del cas, un fragment d'aquell text, en el qual, parlant del xoc moral que les dues guerres mundials i la guerra d'Espanya havien significat per a les consciències d'Europa, hi deia que Bartra, davant de tot plegat, «va optar de nou per l'optimisme vitalista militant. I subratllo el verb “optar” i l'adjectiu “militant”, perquè cal tenir molt present que l'optimisme de Bartra no té res de visceral, d'innat, de “desinformat”, sinó que és obra de la voluntat, i doncs impulsat des de l'intel·lecte. Bartra, format en una cultura esperançada, elegeix, malgrat la pròpia experiència i la informació que constantment li arriba dels malastres del segle, continuar creient en, i lluitant per, un futur més lluminós per a l'espècie. I aquesta creença lliurement elegida, però sobretot la lluita per imposar-la, l'empeny indefectiblement a esdevenir profeta, apòstol i messies, tot i que de ben segur no perdia la consciència històrica dels perills inherents a una tal postura».

Si ara he volgut reprendre el tema és perquè, mentre redactava aquella conferència, vaig tenir molt present la impressió que m'havia fet no gaires anys enrere, a la Biblioteca Central de Terrassa, sentir contar al fill del poeta, Roger Bartra, com a les darreries de la seva vida el seu pare li havia

escrit manifestant-li els dubtes que l'assaltaven sobre el sentit que al capdavant havia pogut tenir la seva dedicació total a la poesia com a missió. Ja llavors em va colpir especialment aquella constatació descarnada que les conviccions del poeta sobre la pròpia tasca no havien estat producte, certament, d'una compulsió visceral sorgida de la seva naturalesa vigorosa i optimista, sinó d'una elecció perfectament conscient i racional, que s'imposava sobre dubtes i vacil·lacions. Ara, doncs, que escrivia sobre aquest aspecte de la personalitat del poeta, vaig pensar que potser seria escaient de citar les paraules exactes que havia escrit al seu fill. Per això em vaig adreçar a Roger Bartra, a Mèxic, per demanar-li de transcriure-me-les per a la conferència. El seu fill, tanmateix, no tan sols em va enviar aquelles paraules, sinó que va tenir l'amabilitat d'enviar-me la carta sencera i l'autorització per publicar-la, en part o completa. Però aquella carta era tan emotiva i emocionant —i interessant per comprendre la personalitat del poeta— que a l'últim em vaig desdir d'utilitzar-la fragmentàriament i relegada a una mera nota a peu de plana i, en canvi, em vaig fer el propòsit de donar-la a conèixer per ella mateixa. Alhora, però, em vaig adonar que la carta al fill, a Mèxic, era en certa manera paral·lela (i anterior de només tres dies) a una altra que m'havia enviat a mi, a Anglaterra, naturalment en un to menys íntim. De manera que llavors se'm va fer evident la conveniència de publicar-les totes dues juntes, la segona com a complement de la primera. La present represa del tema de l'elecció vitalista d'Agustí Bartra no és, doncs, gaire més que un pretext per donar a conèixer les dues cartes en qüestió.

La carta al fill, datada el 27 de novembre de l'any 1981, té molt més valor del que jo em podia esperar quan encara només en coneixia les paraules sentides a la biblioteca terrassenca de llavis del mateix Roger. Enfrontat amb la primera manifestació dramàtica de l'arteriosclerosi que el duria a la mort en poc més de mig any (la pèrdua de visió a l'ull esquerre), el poeta s'hi mostra

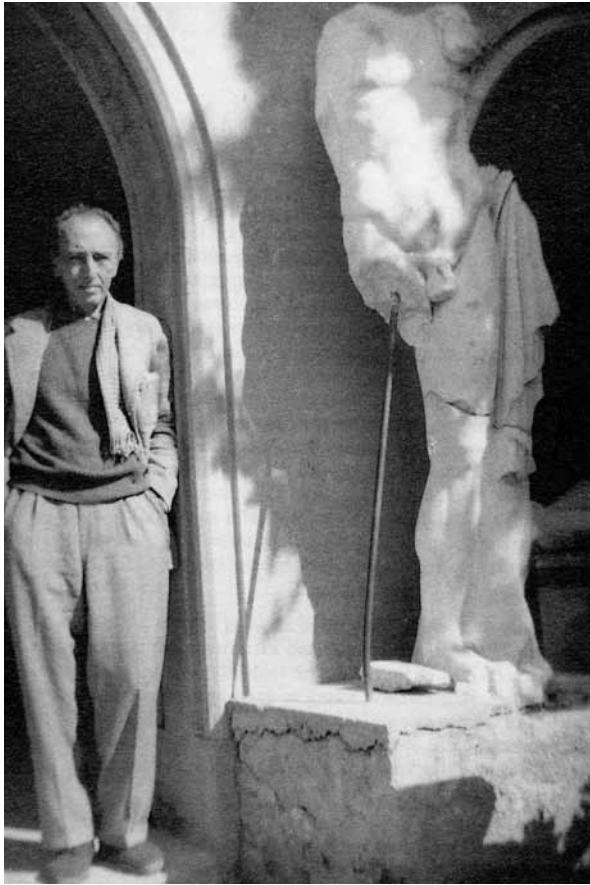
Anna Murià i Agustí Bartra

profundament sotragat pels dubtes sobre l'encert de la seva absorbent i absoluta dedicació a allò que ell sentia com una missió, la poesia, potser massa sovint en detriment de l'atenció que hauria volgut prestar als que més estimava i l'estimaven. En aquest punt, els records que afloren des del fons de la memòria són justament els més íntims, els que tenen relació amb Anna Murià, la muller, i amb en Roger i l'Eli, els fills, que fins aleshores potser no havien rebut la consideració que ara creia que es mereixien. La nova situació a la vida del poeta el fa conscient d'una vulnerabilitat que, lluny d'avergonyar-lo, l'empeny a afirmar amb contundència que l'amor és el valor suprem de la vida; però no pas un amor en abstracte, no pas un amor com a mítica força tel·lúrica, com podia aparèixer en algun dels grans poemes, sinó un amor molt concret, molt elemental, projectat sobre les persones més properes. El poeta arriba a

l'extrem de fer un profund propòsit d'esmena, que —pel que sabem almenys a través dels versos que encara va ser capaç d'escriure— va complir amb convicció: els poemes que a la seva mort es van publicar sota el títol *El gall canta per tots dos*⁴ són plens d'una tendresa pels seus íntims que no havia trobat cabuda als grans poemes de la maduresa.

Els dubtes, els records, els penediments i la consciència del punt crític en què ara es trobava haurien pogut empènyer el poeta a abandonar-se al desànim i a la derrota, però aquí precisament sembla reaparèixer la voluntat de victòria que havia aixecat l'edifici de les seves conviccions vitalistes i «esperancistes», i llavors adopta amb decisió categòrica, a manera de lema, una frase

4. Dins Agustí BARTRA, *Obra Poètica Completa-2*, Barcelona: Edicions 62, 1983.

Bartra a Corint: tardor de 1961

que havia escrit pocs dies abans de caure malalt: «Voldria que l'home pogués estalviar-se el coratge de la desesperació».

En efecte, a la segona carta, escrita tot just tres dies més tard, ja trobem el poeta sobreposant-se a l'abrupta adversitat i fent projectes realistes per als dies difícils que intueix que s'acosten. Convençut, però, que no seran moments propicis per a grans projectes creatius, es proposa més aviat enllestir

5. La traducció, que després de la mort del poeta vaig enllestir jo mateix, es va publicar pocs anys més tard: Walt WHITMAN, *Cant de mi mateix*, Vic: Eumo/Edipoies, 1985.

6. Incloses dins *El gall canta per tots dos*, del qual formen el cos principal.

una traducció de Whitman que havia començat en tornar de l'exili, malalt, i que havia deixat inacabada quan les pròpies urgències expressives havien reaparegut (amb una certa restauració de la salut). Malauradament, no gaires dies després d'escriure aquesta carta, el poeta va sofrir una embòlia cerebral que va engegar a rodar qualsevol projecte de futur, inclòs l'acabament de la traducció del poema de Whitman.⁵ Malgrat això, la malaltia va concedir una darrera treva de mig any, durant la qual el poeta encara va tenir esma de reafirmar la seva voluntat de triomf sobre la destrucció amb una vintena de poesies.⁶

A continuació, doncs, publico el text complet de les dues cartes. El de la carta al fill prové de la còpia mecanografiada que en va fer Anna Murià. El de la carta que m'adreça a mi prové del manuscrit mateix, en el qual no s'observa per cert cap inseguretat d'escriptura. Pel meu cantó, només hi he afegit les notes més indispensables per a la comprensió de les cartes.

MIQUEL DESCLOT (Barcelona, 1952). Poeta, prosista i traductor. Ha publicat poesia lírica: *Cançons de la lluna al barret* (1978), *Com si de sempre* (1994), *Fantasies, variacions i fuga* (2006); poesia satírica: *Auques i espantalls* (1987); poesia per a infants: *Bestiolar de la Clara* (1992), *Oi, Eloi?* (1985); i versions poètiques: Blake, Wordsworth, Frost, Dante, Petrarca, Michelangelo, Cardarelli, Saba, poetes japonesos clàssics. Ha publicat també dietaris: *Llibre de Durham* (1992) i *Pare, saps què?* (2001). Ha traduït, per al teatre, Shakespeare, Molière i Goldoni. Ha escrit sobre música: *L'edat d'or de la música* (2003); i ha produït textos per a compositors com Antoni Ros Marbà, Albert Guinovart o Bernat Vivancos.

CARTA A ROGER BARTRA

Terrassa, 27-XI-81

Estimat Roger:

Sobtadament, abans-d'ahir, cap al migdia, em vaig adonar que havia perdut, gairebé totalment, la visió de l'ull esquerre. A la tarda vaig anar a veure l'oculista, el qual, després de quatre hores d'exàmens, va diagnosticar «destrucció de l'artèria central de la retina». Això, com et pots imaginar, ha significat un trasbals per a mi, i amb esforç a penes puc traçar aquestes ratlles: ets el primer a qui escric, i de passada començo el procés d'adaptació a la nova situació. Després del trasbals ocasionat per la tràgica mort de la Pilar,⁷ ara això, que m'ha caigut com un llamp i m'ha empès a omplir les hores (en què no puc llegir ni escriure) a escorcollar-me a mi mateix, i pensar, pensar interminablement. M'he convertit en una mena de font de sentiment interminable i de records. I d'una mena d'entendiment inefable. He cobrat una més profunda consciència de moltes coses de mi mateix i de la vostra mare. En aquest repàs de tota la meva vida, la figura i presència de la vostra mare ho domina tot, i gairebé podria dir que me n'he tornat a enamorar, tot acusant-me de moltes coses que he fet i que he deixat de fer. Encara que ella no hi està d'acord, jo m'acuso d'haver imposat, primer a ella, i després als fills, tu, Roger, i l'Eli, una vida dura, que us hauria pogut estalviar si m'hagués esforçat per treballar en coses materials i a no viure enquimerat per a la creació d'un món literari que ara no sé si valia la pena, perquè certes circumstàncies només poden ser justificades per una genialitat, i aquest dubto que sigui el cas meu. Abans t'he dit, fill, que estava ple de records, gairebé tots referits a la teva mare, i a tu, i a l'Eli, que

em feu dolorosament falta en aquests moments. Vénen imatges, imatges, imatges! N'hi ha una de recurrent, o obsessiva, que es refereix a tu, Roger. Et veig al nostre lluminós piset de l'avinguda de Nuevo León. Devies tenir uns quatre anys (l'Eli encara no havia nascut), i jo, a l'hora que t'havien de donar el sopar, et ficava a la cambra de bany, et despullava i et posava a l'aigua i després et fregava amb l'esponja ensabonada. Era un moment joiós. Tu reies i reies, reia també jo, feliç de veure't tan bell i tan sa, i meravellat que fossis el meu fill i el fill de la teva mare...

He fet una pausa perquè se m'havia cansat l'ull. He anat al menjador i he posat un disc de Mahler: la simfonia no. 4. Ha estat com un bàlsam, sobretot la segona cara, amb la veu de la soprano. He redescobert Mahler. Aquesta simfonia és d'una dolcesa meravellosa. Sense timbals ni bronzes.⁸ Aquesta música canta la terra amb una placidesa celestial...

No podré escriure gaire estona més. Et diré un parell de coses més i plegaré. En els mots que has posat al final de la carta de l'Eli hi ha una frase que m'ha colpit profundament. És aquesta, la primera: «La fatalitat ha volgut que el meu procés de refugiar-me (exiliar-me?) en la vida quotidiana i en l'amor de la Josefina⁹ i els nens s'hagi accelerat enormement». Sí, fill, l'amor és una vulnerabilitat i un refugi. Sí, fill, l'amor és el valor suprem de la vida. En el meu cas —en el fons, tan semblant al teu— ha fet adonar-me del fet meravellós i sublim d'haver tingut al meu costat, durant 40 anys, la presència i l'amor constant de la teva mare. El palpava, m'il·luminava, el coneixia aquest fet, però de tant tenir-lo a prop, potser no sabia correspondre-hi suficientment. Ara serà diferent, i més profund i més conscient. T'escric aquesta ratlla crispada i al mateix temps serè. No em

7. Pilar Calvo, exmuller de Roger Bartra, havia mort feia poc.

8. Vol dir, naturalment, «metalls». Escric «bronzes» probablement per influència de l'anglès «brass», o del francès «cuivres».

9. Josefina Alcázar, muller actual de Roger Bartra.

fa vergonya la meva *vulnerabilitat*. He descobert el miracle. Voldria que tu i la Josefina coincidíssiu amb mi en aquesta mena de camí de Damasc, i que hàgiu trobat també la força i la lleialtat en l'amor de tota la vida, complert i lluminós... Em torna a llagimejar l'ull dret. Hauré de plegar. No voldria que aquestes barroeres línies tinguessin un aire de testament, quan, vull creure-ho, només són el resultat d'una crisi passatgera. Penso en tu i l'Eli amb un amor infinit; em feu falta terriblement.

Aviat entrarem a l'hivern, que serà dur d'esperes, però vindrà la primavera. Acabaré amb la frase que vaig dir en una intervenció pública, la setmana passada: «Voldria que l'home pogués estalviar-se el coratge de la desesperació». Res més, sinó enviar-te un petó enorme, que et partiràs amb l'Eli, i pregar-te que ens escriguis ben aviat.

el pare

Els redactors de la revista *Pont Blau*, a l'estudi de l'escultor i dibuixant Giménez Botey. Al fons, drets: Josep Soler i Martí Soler. Asseguts: Abelard Tona, Agustí Bartra, Vicenç Riera Llorca, Ramon Fabregat, Giménez Botey i, en primer terme, Pere Calders. Mèxic, 1953.

CARTA A MIQUEL DESCLOT

Terrassa, 30-XI-81 (matí)

Estimat Miquel:

Ahir, diumenge, vaig telefonar a la Teia per dir-li allò que ja deus saber perquè ella t'ho deu haver telefonat: que he perdut la visió de l'ull esquerre. Així de senzill i terrible. Això de perdre un ull és com haver de munyir la llum amb una mà. Dimecres mateix em va veure l'oculista i va donar el diagnòstic: destrucció de l'artèria central de la retina. Amb l'ull dret, per ara, hi veig bé, i per això et puc fer aquests mots. Sembla, però només sembla, que la visió serà més o menys recuperable. Esperem-ho. De moment vaig quedar fet un sac de gemecs; després m'he convertit en un odre de records i nostàlgia, menjant-me i bevent-me a mi mateix dintre els prodigis de la memòria sensible. Hi ha el miracle de l'Anna: tenir-la al costat, i adonar-me que els humans som tan limitats que els miracles quotidians no ens els creiem. I el miracle de l'Anna fa més de quaranta anys que dura.

Fa pocs dies, a l'acte de presentació del llibre de l'amic Toni Morell,¹⁰ vaig llegir un text de 3 pàgines; retrobo les meves paraules finals, que ara em serveixen de consol: «Jo voldria que l'home pogués estalviar-se el coratge de la desesperació. La terra és un cant de resurreccions. Per al poeta, per al creador, tot és mite i símbol. Seran els tràgics els qui reinventaran l'alegria, i cal llaurar l'Ésser...»

Ahir, tot d'una, se'm va ocórrer la idea de com omplir aquests dies d'esperança tèrbola: acabar la traducció del *Song of Myself*,¹¹ iniciada fa exactament deu anys. He comprovat que de les 70 pàgines que té el poema en tinc traduïdes unes cinquanta, és a dir, que me'n falta només la tercera part. Recordo que, tornant de Torelló, en una

parada a Vic, tu, la Teia, l'Anna i jo, tu, de sobte, mentre preniem un refresc en un bar, gairebé em vares implorar que *enllestís* Whitman. Ara ho faré. Ho dec al gran poeta que em va donar lliçons en la meva minyonia...

M'ha fet bé escriure't. Necessito la comunicació. Com em fa bé que l'Anna, a la nit, durant una estona, al llit, em llegeixi algunes pàgines de la meravellosa novel·la de Wiechert: *Vida senzilla*.¹² La Teia insisteix que anem a passar 2 o 3 dies amb ella a Castellar. Potser ho farem. Hem tingut l'alegria de saber que tu arribaràs el dia 15. Potser aleshores les coses seran més *clares*. Adéu! Bona sort i abraçades del teu

Agustí

10. L'escriptor andorrà Antoni Morell i Mora (Barcelona, 1941).

11. De Walt Whitman.

12. *La vida senzilla* (1939), novel·la de l'escriptor alemany Ernst Wiechert (1887-1950), ferm opositor del nazisme, molt llegit durant els anys trenta.

(COPIA DE L'AUTOGRÀF)

Terrassa, 28 - XI - 81.

Estimat Roger:

Sobradament, abans-d'ahir, cap al migdia, em vaig adonar que havia perdut, gairebé totalment, la visió de l'ull esquerre. A la tarda vaig anar a veure l'oculista, el qual, després de quatre hores d'exàmens, va diagnosticar "destrucció de l'artèria central de la retina". Això, com et pots imaginar, ha significat un trasbals per a mi, i amb esforç apenes puc traçar aquestes ratlles: ets el primer a qui escric, i de passada començo el procés d'adaptació a la nova situació. Després del trasbals ocasionat per la tràgica mort de la Pilar, ara això, que m'ha caigut com un llamp i m'ha empès a omplir les hores (en què no puc llegir ni escriure) a escorcollar-me a mi mateix, i pensar, pensar interminablement. M'he convertit en una mena de font de sentiment interminable i de records. I d'una mena d'entendiment inefable. He cobrat una més profunda consciència de moltes coses de mi mateix i de la vostra mare. En aquest repàs de tota la meua vida, la figura i presència de la vostra mare ho domina tot, i gairebé podria dir que me n'he tornat a enamorar, tot acusant-me de moltes coses que he fet i que he deixat de fer. Encara que ella no hi està d'acord, jo m'acuso d'haver imposat, primer a ella, i després als fills, tu, Roger, i l'Eli, una vida dura, que us hauria pogut estalviar si m'hagués esforçat per treballar en coses materials i a no viure enquistat per a la creació d'un món literari que ara no sé si valia la pena, perquè certes circumstàncies només poden ser justificades per una genialitat, i aquest dubte que sigui el ~~meu~~ cas meu. Abans t'he dit, fill, que estava ple de records, gairebé tots referits a la teua mare, i a tu, i a l'Eli, que em feu dolorosament falta en aquests moments. Vénen imatges, imatges, imatges! M'hi ha una de recurrent, o obsessiva, que es refereix a tu, Roger. Et veig al nostre lluminós piset de l'Avinguda de Nuevo León. Devies tenir uns quatre anys (l'Eli encara no havia nascut), i jo, a l'hora que t'havien de donar el sopar, et ficava a la cambra de bany, et despullava i et posava a l'aigua i després et fregava amb l'esponja ensabonada. Era un moment joïós. Tu reies i reies, ~~amb mi~~ reia també jo, feliç de veure't tan bell i tan sà, i meravellat que fossis el meu fill i el fill de la teua mare...

He fet una pausa perquè se m'havia cansat l'ull. He anat al menjador i he posat un disc de Mahler: la simfonia no. 4. Ha estat com un bàlsam, sobretot la segona cara, amb la veu de la soprano. He redescobert Mahler. Aquesta simfonia 4a. és d'una dolcesa meravellosa. Sense timbals ni bronzes. Aquesta música canta la terra amb una placidesa celestial...

No podré escriure gaire estona més. Et diré un parell de coses més i plegaré. En els mots que has posat al final de la carta de l'Eli hi ha una frase que m'ha colpit profundament. És aquesta, la primera: "La fatalitat ha volgut que el meu procés de refugiar-me (exiliar-me?) en la vida quotidiana i en l'amor de la Josefina i els nens s'hagi accelerat enormement." Sí, fill, l'amor és una vulnerabilitat i un refugi. Sí, fill, l'amor és el valor suprem de la vida. En el meu cas -en el fons, tan semblant al teu- ha fet adonar-me del fet meravellos i sublim d'haver tingut al meu costat, durant 40 anys, la presència i l'amor constant de la teua mare. El palpava, m'il·luminava, el coneixia aquest fet, però de tant tenir-lo a prop, potser no sabia correspondre-hi suficientment. Ara serà diferent, i més profund i més conscient. T'escric aquesta ratlla crispada i al mateix temps serà. No em fa vergonya la meua vulnerabilitat. He descobert el miracle. Voldria que tu i la Josefina coincidissiu amb mi en aquesta mena de camí de Damasc, i que hàgiu trobat també la força i la lleialtat en l'amor de tota la vida, complert i lluminós... Em torna a llagrimejar l'ull dret. Hauré de plegar. No voldria que aquestes barroeres línies tinguessin un aire de testament, quan, vull creure-ho, només són el resultat d'una crisi passatgera. Penso en tu i l'Eli amb un amor infinit; em feu falta terriblement. Aviat entrarem a l'hivern, que serà dur d'esperes, però després vindrà la primavera.

Acabaré amb la frase que vaig dir en una intervenció pública, la setmana passada: "Voldria que l'home pogués estalviar-se el coratge de la desesperació." Res més, sinó enviar-te un petó enorme, que et partiràs amb l'Eli, i pregar-te que ens escriguis ben aviat.

al pare

(28-XI-71) (4)

Estimat Roger: ^{ahir} S'obtadament, abans d'~~1970~~, en
 al migdia, en vaig adonar que havia perdut, gairebé
 totalment, la visió de l'ull esquerre. A la tarda
 vaig anar a veure l'oculista, el qual, després de
 quatre hores d'examen, va diagnosticar "obstrucció de
 l'arteria central de la retina." Així, com et pot
 imaginar, he significat un treball per a mi, i amb
 esforç apenes que trobar respostes ràpides: és el primer
 a qui crec, i de passada començo el procés d'adaptació
 a la nova situació. Després del treball ocasionat
 per la trágica mort de la Pilar, ara això, que m'ha